

Андрейко В.І.*

ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКЕ МІЖДЕРЖАВНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Summary. The possibility of the adoption of the positive elements of cooperation of Czech Republic and Slovakia by Ukraine on the basis of its theory and practice co-operation to carry out its own European integration strategy is being investigated.

Анотація. В статті автор розглядає основні моменти та етапи співробітництва Чеської і Словацької Республік у рамках регіонального співробітництва, взаємною міждержавною політикою, яка була спрямована на інтеграцію до ЄС, проаналізовано стан і перспективи сучасної євроінтеграційної політики України та застосування позитивного досвіду країн Центральної та Східної Європи – Чеської і Словацької Республік, зокрема.

Ключові слова: Чеська і Словацька Республіки, Україна, чесько-словацьке міждержавне співробітництво, інтеграція до ЄС, країни Центральної і Східної Європи.

Система двостороннього міждержавного співробітництва Чеської і Словацької Республік (далі ЧР і СР) протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. Результатом тісної взаємодії ЧР і СР став вступ цих постсоціалістичних держав до загальноєвропейських і євроатлантичних структур. Чесько-словацька співпраця залишається основною платформою координації дій двох нових центральноєвропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Загалом чесько-словацьке міждержавне співробітництво за роки свого існування перетворилося у вагомий невід'ємний складовий елемент нової архітектури безпеки в регіоні Центральної Європи і європейського континенту в цілому.

Мета дослідження – розкрити закономірності та виділити особливості процесу формування цілісної системи міждержавних відносин ЧР і СР в контексті інтеграції до ЄС, вивчити позитивний досвід для України в реалізації інтеграційної стратегії нашої держави до євроспільноти.

Дослідницькі завдання, які поставлені і вирішуються у статті в контексті головної мети, наступні:

- розкрити головні чинники та охарактеризувати початок формування основ системи їх міждержавного співробітництва;
- виділити головні етапи розвитку чесько-словацьких відносин у 1990-х – початку 2000-х років та їх особливості;
- узагальнити позитивний досвід для України

Об'єктом дослідження є становлення і розвиток чесько-словацького міждержавного співробітництва як цілісного історичного процесу.

* кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Предметом вивчення є основні напрями, рівні, види і форми двосторонньої чесько-словацької міждержавної співпраці в зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах.

У контексті реалізації головного – європейського вибору України вивчення досвіду співробітництва ЧР і СР актуальне і виключно важливе з науково-теоретичного і практичного погляду в силу наступного:

По-перше, чесько-словацькі стосунки періоду 1990-х – 2000-х років – яскравий приклад продуманого і цілеспрямованого формування тісних безконфліктних відносин двох незалежних країн – колишніх членів єдиної федеративної держави. Це стало можливим внаслідок реалізації цивілізованого варіанту так званого «розлучення по-чехословацьки», коли ще на підготовчій фазі саморозпуску федерації було попередньо погоджено всі аспекти усамостійнення Чехії і Словаччини – аж до принципів поділу федерального майна за пропорцією 2 : 1, тобто, за співвідношенням чисельності населення республік (ЧР – близько 10 млн. чол., СР – близько 5 млн. чол.).

По-друге, ЧР і СР спільно здійснили превентивні дипломатичні кроки для визнання їх незалежності з 1 січня 1993 року світовою спільнотою і постійно надалі координували свою зовнішньополітичну діяльність, особливо на головному напрямі – щодо вступу до ЄС і НАТО.

По-третє, між ЧР і СР попередньо готувалася основа системи і механізму двостороннього міждержавного співробітництва. Такий підхід, зокрема, в зовнішньоекономічній сфері дозволив за допомогою специфічних механізмів митного і грошового союзу зберегти та розвинути тісні торговельні і виробничо-коопераційні зв'язки між чеською і словацькою економікою.

По-четверте, впродовж згадуваного періоду склалася і ефективно функціонувала цілісна система міждержавного співробітництва ЧР і СР, яка охоплювала всі сфери, рівні і напрями двохсторонньої співпраці. Вона включала постійну взаємодію вищих органів державної влади – президентських і урядових структур, парламентів двох країн, а також галузевих міністерств і відомств, регіональних органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальних громад тощо. Правовою основою системи чесько-словацьких міждержавних відносин є розвинена міжнародно-договірна база, яку складають документи двохстороннього і багатостороннього характеру, з них – 155 двосторонніх чесько-словацьких договорів, угод, протоколів та інших міжнародно-правових актів.

З прагматичного погляду наукове вивчення та узагальнення вказаних та інших важливих аспектів чесько-словацького досвіду міждержавного співробітництва дозволяє виділити найбільш позитивні моменти, які можуть бути застосовані Україною як в стосунках з центральноєвропейськими державами – членами ЄС та Європейським Союзом в цілому, так і для вдосконалення відносин з країнами-членами СНД, ГУАМ та інших інтеграційних групувань на пострадянському просторі. Проте найголовнішим залишається необхідність вивчення практики новітнього чесько-словацького міждержавного співробітництва в контексті реалізації сучасної стратегії європейської інтеграції України.

Досвід співробітництва між Чеською Республікою і Словацькою Республікою, які проголосили національно-державну незалежність з 1 січня 1993 року, має надзвичайно важливе значення для України. Він представляє собою яскравий приклад тісної взаємодії двох суверенних країн, створених цивілізованим мирним шляхом із колишньої єдиної чехословацької федеральної держави. ЧР і СР, як постійно підкреслюють державно-політичні лідери обох країн, встановили і підтримують між собою «надстандартні» міждержавні відносини [1, с.5].

ЧР і СР належать до групи постсоціалістичних країн, які досягли найбільших успіхів у системній суспільно-політичній трансформації перехідного постсоціалістичного періоду 1990-х – початку 2000-х років. З 1 травня 2004 р. ЧР і СР стали повноправними членами Європейського Союзу. В 1999 р. ЧР, разом із Польщею та Угорщиною, була прийнята до НАТО. Словаччина стала членом Північноатлантичного блоку в 2004 році.

Солідарність та взаємна підтримка зіграли дуже важливу роль у здійсненні стратегічних євроатлантичних інтеграційних планів ЧР і СР. Постійні консультації, погодження позицій і координація кроків на міжнародній арені забезпечили, наприклад, одночасний вступ ЧР і СР до ЄС.

Україна здобула незалежність більш складними методами, ніж ЧР і СР, – спочатку пройшовши «парад суверенітетів» республік СРСР, серпневий путч 1991 року, проголошення незалежності і лише потім – договірний розпуск Радянського Союзу. Але в цілому, Україна, Чехія і Словаччина схожі хоча б за генетичним походженням, так як сформувалися внаслідок розпаду колишніх соціалістичних псевдофедерацій.

Разом з тим, неупереджений порівняльний аналіз реалій співробітництва України з пострадянськими державами, з одного боку, та практики чесько-словацької міждержавної взаємодії, з іншого, засвідчує про значно вищий рівень співпраці ЧР і СР, ніж України з партнерами по СНД. І справа не лише в тому, що Чехія і Словаччина мають компактне і предметне двохстороннє співробітництво, а Україна вимушена взаємодіяти з країнами СНД переважно ще і на більш складній багатосторонній основі. До речі, навіть двохсторонні відносини, наприклад, українсько-російські мають ще чимало не вирішених або до кінця так і не розв'язаних політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем, чого не спостерігається в сучасних чесько-словацьких відносинах.

Така відмінність в рівні, якості і характері стосунків, на наш погляд, склалася не випадково і породжена насамперед низкою об'єктивних чинників. Провідними з-поміж них є фактори системного характеру.

По-перше, системний характер постсоціалістичної трансформації.

Чехія і Словаччина з самого початку погоджено декларували утвердження демократії європейського типу і громадянського суспільства та ринкової економіки. Внаслідок послідовних цілеспрямованих постсоціалістичних перетворень 1990-х – початку 2000-х років у ЧР і СР склалися майже однотипні і органічно близькі політичні і соціально-економічні системи високого ступеню реформування. Взаємодія держав із схожими і високо розвинутими суспільними системами, як засвідчує світова історія, значно ефективніша, ніж різнорівневих країн. Крім того, майже аксіомою сучасних міжнародних відносин є положення про те, що рівноправно і найбільш ефективно співробітничать між собою демократичні держави.

За темпами і глибиною системних постсоціалістичних перетворень країни СНД значно відстали від центральноєвропейських держав. Навіть у найбільш наближеній до Центральної Європи Україні постсоціалістична трансформація у 1990-х – початку 2000-х років відбувалася надзвичайно загальмовано, якщо, насправді, лише і не симулювалася. Одним із самих негативних результатів стримування процесів реформування в пострадянських країнах стала деформація демократії, посилення суспільної диференціації і взагалі невеликі досягнення у формуванні громадянського суспільства. Внаслідок цього в деяких пострадянських державах утвердилися навіть одіозні авторитарні режими. Крім того, з боку насамперед Російської Федерації посилювалися прагнення до геополітичного домінування на пострадянському просторі. За таких умов досить важко говорити про можливість дійсно рівноправних і зважених нерозривних стосунків між країнами-членами СНД.

По-друге, місце і роль в глобальній та континентальній системі міжнародних відносин.

Чехія і Словаччина відразу ж після набуття незалежності проголосили головним напрямом своєї зовнішньої політики курс на «повернення до Європи» та інтеграцію до євроатлантичних структур. Незважаючи на періодичні внутрішньополітичні зміни та почерговий прихід до влади різних за ідейною спрямованістю політичних сил, впродовж 1990-початку 2000-х років такий зовнішній курс ЧР і СР в основному залишався незмінним і успішно завершився вступом двох держав до Європейського Союзу і НАТО. Чехія і Словаччина органічно інтегрувалися до нової архітектури європейської і глобальної безпеки. Вони стали невід'ємною складовою частиною, сегментом розширеної Європи, як одного із достатньо могутніх світових центрів сили.

Тривала геополітична невизначеність України та її політичних еліт, навпаки, не дозволила до теперішнього часу таким же оптимальним чином вирішити основні зовнішньополітичні інтереси держави. У 2004 році кордони розширеного Європейського Союзу безпосередньо наблизилися до України. Центральноевропейські держави – нові члени ЄС, в тому числі Чехія та Словаччина постійно декларують підтримку євроінтеграційним прагненням України, готові лобювати українські інтереси в загальноєвропейських інституціях і здатні поділитися власним досвідом інтеграції до євроатлантичних структур.

Безумовно, Україна як вагома європейська держава рухатиметься самостійно шляхом інтеграції до європейської спільноти. Але використання найбільш позитивних моментів з досвіду взаємодії центральноевропейських держав здатне суттєво прискорити рух України у цьому напрямку.

З огляду на вказане, суверенна Українська держава, на нашу думку, може застосувати деякі вагомні позитиви із досвіду чесько-словацького співробітництва періоду 1993-2004 років у двох основних вимірах:

Перший – для вдосконалення і підвищення ефективності співробітництва в рамках СНД і посилення інтеграційних процесів на цьому просторі та розвитку рівноправних відносин з провідними пострадянськими країнами – насамперед з Російською Федерацією;

Другий – для реалізації власної євроінтеграційної стратегії та поступового зближення з ЄС з перспективою набуття повноправного членства у Європейському Союзі та розвитку співпраці із країнами-членами ЄС, у тому числі із Чеською та Словацькою Республіками. При цьому, саме другий – європейський вимір набуває сьогодні для України генерального значення.

Слід виділити хоча б у вигляді стислих тез основні моменти, що представляють особливий інтерес з досвіду чесько-словацького співробітництва 1990-х – початку 2000-х років для реалізації інтеграційної стратегії України та програми про асоційоване членство в ЄС на сучасному етапі:

1. Вартий уваги уже сам по-європейськи цивілізований договірний процес саморозпуску чесько-словацької держави у 1992 році, погоджене припинення більш ніж семидесятирічного федерального союзу чеського і словацького народу та проголошення незалежності Чехії та Словаччини з 1 січня 1993 року [2]. Це був чи не єдиний приклад мирного за характером державотворення на європейському континенті, коли відбувся стихійний і хаотичний розпад радянського блоку та СРСР, що супроводжувався гострими конфліктами на пострадянському просторі, і відомою кривавою кризою 1990-х років на Балканському півострові. Цей процес набуття незалежності Чехії та Словаччини справедливо отримав назву «розлучення по-чехословацьки» [3, с.55-59].

Особливий інтерес для України з досвіду чесько-словацького «розлучення» початку 1990-х років представляє те, як послідовно і до найменших деталей було погоджено процедуру саморозпуску чесько-словацької федерації. Як відомо, після демократичної революції 17 листопада 1989 року було здійснено ряд безуспішних спроб оновити і реформувати чесько-словацький державний федеральний союз. Його нові конституційні засади пропонував навіть президент-гуманіст Вацлав Гавел. Але неможливість оновлення федерації засвідчили і чесько-словацькі суперечки хоча б щодо назви єдиної держави – Чехословацька чи Чеська і Словацька Федеративна Республіка. Цей спір 1990-1991 років був названий «дефісною війною». Безрезультатними виявилися переговори щодо розподілу компетенцій між федеральним центром і республіками, чесько-словацькі міжреспубліканські переговори 1990-1992 років. Тому цілком логічно після парламентських виборів 1992 року, на яких перемогли різні за характером політичні сили – у Чехії – правоконсервативна Громадянська демократична партія (ГДП) Вацлава Клауса, а в Словаччині – національно орієнтований Рух за демократичну Словаччину (РЗДС) Владіміра Мечіара, справа розпуску чехословацької державності була переведена у практичну площину [4, с.264-272].

Державно-політичним елітам цілком вистачило півроку для погодження принципів і процедури саморозпуску ЧСФР 31 грудня 1992 року. Тоді ж були сформульовані основні засади майбутнього міждержавного співробітництва незалежних Чехії і Словаччини. Погоджено було навіть одночасний вступ ЧР і СР до ООН, який відбувся 19 січня 1993 року.

Найбільш прагматично повчальним для України з досвіду «розлучення по-чехословацьки» є практика досвіду поділу федерального майна ЧР і СР за принципом 2:1. Тобто, майно федерації було поділено згідно пропорції кількості населення : ЧР – близько 10 млн. чоловік, СР – 5 млн. чоловік. Внаслідок такого продуманого підходу між незалежною Чехією і Словаччиною не виникало потім гострих майново-фінансових спорів.

Такого ефективного і безпроблемного поділу загальнодержавного майна Україні не вдалося добитися в ході розпаду СРСР в 1991 році та створення СНД. Це суттєво ускладнило на тривалий час, наприклад, українсько-російські стосунки. Не секрет, що до теперішнього часу Україна і Росія так до кінця і не можуть домовитися щодо поділу закордонних активів колишнього СРСР. Внаслідок цього Україна, наприклад, має значні матеріальні проблеми з розміщенням своїх дипломатичних представництв в іноземних державах.

2. Надзвичайно повчальним для України є досвід становлення і розвитку чесько-словацького економічного співробітництва.

Зокрема, позитивно, що після проголошення незалежності між Чехією і Словаччиною не було різко розвалено традиційно існуючу систему господарських, насамперед виробничо-коопераційних ці торговельних зв'язків. А, навпаки, впродовж тривалого періоду – з 1993 до квітня 2004 року між ЧР і СР на договірній основі успішно функціонував митний союз. У його рамках для координації роботи діяли спеціально створені змішані органи. Відмітимо, що головним координуючим елементом була Рада митного союзу, до складу якої входили міністри економічного блоку чеського і словацького урядів, керівники інших центральних державних органів, зокрема митних. Постійно діючим виконавчим органом, що вів підготовчу і організаційну роботу, був Постійний секретаріат Ради митного союзу. Двосторонні зовнішньоекономічні зв'язки увесь цей час фактично здійснювалися в режимі вільної торгівлі. Крім того, ЧР і СР в розвитку двосторонніх і багатосторонніх зовнішньоторговельних відносин користувалися також вигодами членства в регіональному економічному інтеграційному об'єднанні – Центральноєвропейська угода з питань вільної торгівлі (аббревіатура англійською – CEFTA).

Зрозуміло, що, наприклад, динаміка взаємної торгівлі між ЧР і СР залежала від комплексу різноманітних факторів, в тому числі коливань кон'юнктури світового ринку. Але тенденція до поступового зростання чесько-словацького товарообігу чітко помітна з наступних узагальнюючих офіційних даних статистики ЧР (див. Табл.1).

Таблиця 1.
Зовнішня торгівля між ЧР і СР (млрд. чеських крон) [5, с.281]

Показник	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.
Експорт	67,8	79,48	84,8	91,79	89,254	75,329	86,056	101,926	96,553
Імпорт	65,84	78,424	73,061	72,514	66,761	60,893	74,582	74,569	69,228
Баланс	1,96	1,056	11,739	19,276	22,493	14,436	11,474	27,357	27,325

Наведені дані засвідчують, що більш могутня і реформована чеська економіка в зовнішньоторговельних стосунках з Словаччиною випереджаючи нарощувала обсяги експорту, що забезпечувало для Чехії позитивний баланс у двохсторонній торгівлі. Внаслідок світової фінансової кризи кінця 1990-х років взаємний товарообіг між ЧР і СР тимчасово скоротився. Але уже з перших років третього тисячоліття тенденція до зростання обсягів чесько-словацької торгівлі відновилася. На сучасному етапі товарообіг з Чехією сягає до 16% річного обсягу зовнішньої торгівлі СР, а питома вага Словаччини у зовнішній торгівлі ЧР складає близько 7% [5, с.281].

Позитивну роль в розвитку чесько-словацького економічного співробітництва на першому етапі зіграв погоджений поетапний перехід сторін до вільно конвертованої валюти (ВКВ) у взаємних розрахунках. Певний час – майже 3 роки (з січня 1993 р. до вересня 1995 р.) економічні стосунки між ЧР і СР будувалися на основі спеціальної двохсторонньої платіжної угоди. Згідно з її положеннями, облік взаємних зобов'язань і платежів спочатку здійснювався в екю через клірингові рахунки. Це дозволило уникнути у чесько-словацьких економічних зв'язках бартеру – простих товарообмінних операцій, зберегти виробничо-коопераційні зв'язки, підтримати експорт-імпорт за відсутності у промислових підприємств та інших господарських суб'єктів на той час вільних обігових та валютних коштів. З 1 жовтня 1995 року ЧР і СР у розрахунках по взаємних економічних стосунках перейшли на ВКВ. У другій половині 1990-х років національні грошові одиниці ЧР і СР – чеська і словацька крони стали конвертованими [6, с.12].

Абсолютно інакше будувалася система економічних відносин України з країнами СНД після розпаду СРСР. Не тільки виробничо-коопераційні, але і торговельно-економічні зв'язки були раптово згорнуті. І реальністю є те, що лише зараз Україна разом з Росією, Білоруссю і Казахстаном намагається створити простір вільної торгівлі та, можливо, і митний союз.

Досвід ЧР і СР засвідчує, що більш оптимальним варіантом, порівняно з розвалом економічних зв'язків України з партнерами по СНД, є збереження різноманітних форм господарської інтеграції. Економічні інтереси держави і народу не повинні бути жертвою політичних амбіцій.

3. Черговим уроком чесько-словацького співробітництва для реалізації інтеграційних планів сучасної України є виключно важлива роль Чеської Республіки, яку вона зіграла в прискореному вступі Словаччини до ЄС і НАТО.

Як відомо, з певних внутрішньополітичних причин у 1999 році Словаччина не була прийнята до НАТО. А Чеська Республіка стала повноправним членом альянсу і отримала запрошення на вступ до Європейського Союзу [7, с.70-75]. Тоді Чехія в структурах ЄС і

НАТО почала активно лобювати інтереси Словаччини, залучивши до її підтримки Польщу і Угорщину. У самій Словаччині після парламентських виборів 1998 року відбулися демократичні зміни, до влади прийшли нові політичні сили. Все це дозволило СР наздогнати партнерів у підготовці до вступу в ЄС і стати повноправним членом ЄС 1 травня 2004 року разом Чехією та іншими країнами. З весни 2004 року Словаччина є членом НАТО [8, с.21-23].

На жаль, наприклад, у відносинах між Україною і Росією не спостерігається такої партнерської взаємної підтримки з реалізації стратегії вступу до європейських та трансатлантичних структур. Навпаки, російське керівництво з відкритим занепокоєнням реагує на будь-які кроки зближення української сторони з НАТО. А життєво важливому, стратегічному національно-державному інтересу України щодо включення до процесу загальноєвропейської інтеграції Росія з групою країн СНД протиставила в 2003-2004 роках альтернативу входження українського народного господарства до пострадянської, євразійської за суттю моделі Єдиного Економічного Простору (ЄЕП).

Не може бути серйозних заперечень щодо необхідності розвитку взаємовигідного економічного співробітництва та господарської інтеграції за різними напрямками, просторами та ринками. Виправдовує себе і концепція інтеграції по всьому периметру кордонів. У цій сфері Українській державі варто керуватися насамперед принципами економічної доцільності, раціональності і вигоди.

Однак, пріоритетним напрямом і економічної інтеграції повинен бути той, який найбільшим чином співпадає із стратегічними національно-державними інтересами. А ним, без сумніву, зараз є європейський. Тому основні зусилля повинні бути скеровані на поглиблення економічного співробітництва України з Євросоюзом та країнами-членами розширеної європейської спільноти, в тому числі центральноєвропейськими державами, які в 2004 році вступили до ЄС – РП, ЧР, СР і УР.

Сучасні демократичні процеси в Україні відкривають ще більш сприятливі можливості для прискореного інтегрування держави до загальноєвропейських і трансатлантичних структур. Європейський напрям стратегії інтеграції найоптимальнішим чином відповідає інтересам Української держави та її народу. Для успішної реалізації такої інтеграційної стратегії варто ретельно вивчити та використати і апробований на практиці досвід співробітництва центральноєвропейських країн, зокрема Чеської та Словацької Республік.

Таким чином, можна говорити про певний прогрес у відносинах між ЄС та Україною, особливо тепер, коли в наших владних органах намітився консенсус щодо самої необхідності інтеграції України до європейських структур. У свою чергу, Європейський Союз також готовий іти нам назустріч. Про це свідчить, зокрема, і результати останніх зустрічей перших осіб нашої держави з представниками європейської спільноти.

Література:

1. Dzurinda M. Atmosfira eľte nebola takб dobrб, ako je dnes // Iiesko-Slovensko 2001. Mimoreiadna prnloha Hospodbrskych povnn. – S. 5.
2. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації і поділу федерації. – Ужгород: Ліра, 2002; Stein E. Iiesko – Slovensko: konflikt, roztrhka, rozpad. – Praha: Academia, 2000.
3. Передрій О.С., Сюсько І.М. Розлучення по-чехословацьки // Політика і час.-1993.- №3. - С. 55-59.

4. Юрійчук Ю. Роль суспільно-політичних еліт у розпаді Чехо-Словаччини // Регіональні та національні еліти: хто формує політику? – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 264-272
5. Statistická ročenka České republiky 2003. – Praha: Scientia, 2003. – S. 281.
6. Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Česko-Slovensko 2001. Mimoslovenská ročenka hospodářských poměrů. – S. 12.
7. Кіцила Л. Труднощі й здобутки Чеської Республіки на шляху до Європейського Союзу (1996-2000) // Вісник Львівського університету ім. І.Я.Франка. – Серія: Міжнародні відносини. – 2002. – Випуск 9. – С. 70-75.
8. Данибк В. Deset let zahraniční politiky České republiky – aktuální a priority // Listy SFPA. – január-február 2003. – S. 21-23.